

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI**

D.E.NORBEKOV, K.M.MISIROV, G'.D.TOSHMANOV

MOLIYAVIY VA BOSHQARUV HISOBI

*O'zbekiston Respublikasi
Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

**Toshkent
“IQTISOD-MOLIYA”
2018**

UO'K: 658(075.8)
KBK: 65.052

Taqrizchilar: *t.d.i.u., prof., Z.Mamatov;*
i.f.n. dots. O.Quljonov

N 79 **Moliyaviy va boshqaruv hisobi: O'quv qo'llanma** / D.Norbekov, K.Misirov, G'.Toshmanov; – T.: "Iqtisod-Moliya", 2018. – 416 b.

Ushbu o'quv qo'llanma Davlat ta'lim standartlari talablari, moliyaviy va boshqaruv hisobi o'quv dasturiga asosan tuzilgan bo'lib, 5111000 - Kasb ta'limi 5230600-Moliya, 5230700 - Bank ishi, 5231200 - Sug'urta ishi, 5231300 - Pensiya ishi, 5231500 - Baholash ishi, 5232000 - Davlat byudjetining g'azna ijrosi ta'lim yo'nalishlari bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar uchun mo'ljallangan.

Qo'llanma moliyaviy va boshqaruv hisobi bo'lib, u moliyaviy va boshqaruv hisobining jamiyatda tutgan o'rni, vazifasi, tamoyillari va usullari kabi nazariy bilimlar bo'yicha talabalarda tushuncha hamda ko'nikma hosil qilishga yo'naltirilgan.

Mazkur o'quv qo'llanma «Moliyaviy va boshqaruv hisobi» fanidan asosiy o'quv adabiyoti sifatida xorijiy tajriba asosida talabalar uchun tayyorlangan bo'lib, undan boshqa iqtisodiyot yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar, xo'jalik yurituvchi subyektlarning mutaxassislari, ushbu sohada ilmiy izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar ham foydalanishlari mumkin.

UO'K: 658(075.8)
KBK: 65.052

ISBN 978-9943-13-727-1

© D.Norbekov, K.Misirov, G'.Toshmanov, 2018
© «IQTISOD-MOLIYA», 2018

MUNDARIJA

	So'zboshi.....	7
1-bob.	Moliyaviy va boshqaruv hisobi faniga kirish.....	8
1.1.	Xo'jalik hisobi to'g'risida tushuncha va uning turlari, ahamiyati hamda ularda qo'llaniladigan o'lchov birliklari.....	10
1.2.	Buxgalteriya hisobining predmeti va metodi.....	15
1.3.	Buxgalteriya hisobining funktsiya va vazifalari.....	16
1.4.	Buxgalteriya hisobining obyektlari va subyektlari.....	18
2-bob.	Buxgalteriya balansi.....	20
2.1.	Buxgalteriya balansi haqida tushuncha, uning tuzilishi, mazmuni va ahamiyati.....	20
2.2.	Xo'jalik mablag'lari va ularning kelib chiqish manbalarini tasnifi.....	25
2.3.	Xo'jalik muomalalari ta'sirida balansda sodir bo'ladigan o'zgarishlar.....	31
2.4.	Buxgalteriya balansi turlari.....	34
3-bob.	Xo'jalik operatsiyalarida ikkiyoqlama yozuv.....	38
3.1.	Buxgalteriya hisobi schyotlari, ularning tuzilishi va turkumlanishi.....	38
3.2.	Buxgalteriya hisobi schyotlaridagi ikkiyoqlama yozuv va uning asoslanishi.....	42
3.3.	Sintetik va analitik (tahliliy) hisob.....	46
3.4.	Joriy buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini umumlashtirish.....	48
3.5.	Buxgalteriya hisobining schyotlar rejasi.....	50
4-bob.	Biznes jarayonlari va ularni hisobga olish.....	54
4.1.	Xo'jalik jarayonlari.....	55
4.2.	Ta'minot jarayonining hisobi.....	59
4.3.	Ishlab chiqarish jarayonining hisobi.....	62
4.4.	Sotish jarayonining hisobi.....	64
5-bob.	Hujjatlashtirish va inventarizatsiya	67
5.1.	Hujjatlar va ular haqida tushuncha.....	67
5.2.	Hujjatlarning turlari.....	68
5.3.	Hujjatlar rekvizitlari va ularni rasmiylashtirish.....	73
5.4.	Hujjatlarning aylanishi.....	76
5.5.	Inventarizatsiya o'tkazish va natijasini rasmiylashtirish tartibi	80
6-bob.	Buxgalteriya hisobining registrlari va shakllari	89
6.1.	Buxgalteriya hisobi registrlari haqida tushuncha va ularning ahamiyati.....	89
6.2.	Buxgalteriya hisobi registrlarining turlari, ularni yuritish tartibi.....	90
6.3.	Buxgalteriya hisobi registrlaridagi xato yozuvlarni tuzatish tartibi.....	94

6.4.	Buxgalteriya hisobining shakllari: memorial-order, Bosh jurnal, jurnal-order, informatsion texnologiyalarga asoslangan va soddalashtirilgan shakl.....	96
7-bob.	Pul mablag'lari va valuta operatsiyalari hisobi.....	107
7.1.	Pul mablag'lari va tashkilotlar o'rtasidagi hisobning vazifalari.....	107
7.2.	Kassa muomalalarini hisobga olish.....	109
7.3.	Naqd pulsiz hisob-kitoblarni tashkil etish shakllari.....	115
7.4.	Hisob-kitob va chet el valyutasi schetlaridagi pul mablag'lari bo'yicha muomalalar hisobi.....	119
7.5.	Bankdagi maxsus schyotlardagi pul mablag'lari hisobi.....	124
7.6.	Hisobdor shaxslar bilan hisob-kitoblar hisobi.....	126
8-bob.	Mehnat va ish haqi hisobi	130
8.1.	Mehnat va ish haqini hisobga olishning asosiy vazifalari.....	130
8.2.	Mehnatga haq to'lash shakllari, tizimlari, fondi va uning tarkibi..	132
8.3.	Ish haqi va boshqa to'lovlarni hisoblash.....	135
8.4.	Jismoniy shaxslarning ish haqidan ushlanmalari hisobi.....	139
8.5.	O'qish uchun to'lov: imtiyoz berish va hisobga olish.....	152
9-bob.	Tovar-moddiy zaxiralar hisobi.....	159
9.1.	Tovar-moddiy zaxiralar hisobini tashkil etish.....	159
9.2.	Tovar-moddiy zaxiralarni turkumlash va baholash	162
9.3.	Materiallar kirimi va sarflanishini hisobga olish hamda hujjatlashtirish.....	170
9.4.	Inventar va xo'jalik jihozlari hisobining xususiyatlari.....	176
9.5.	Qayta ishlashga berilgan xomashyo bilan bog'liq operatsiyalarni buxgalteriya hisobida aks ettirish tartibi.....	178
9.6.	Tovar-moddiy zaxiralar inventarizatsiyasi.....	180
10-bob.	Investitsiyalar hisobi.....	185
10.1.	Xo'jalik yurituvchi subyektlarda investitsiyalar hisobini tashkil etish	185
10.2.	Investitsiyalarni turkumlash va baholash.....	188
10.3.	Dividendlar hisobi.....	195
10.4.	Uzoq muddatli investitsiyalar hisobini yuritish tartibi	197
10.5.	Qisqa muddatli investitsiyalar hisobi.....	202
11-bob.	Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar hisobi.....	205
11.1.	Asosiy vositalar hisobining ahamiyati va vazifalari.....	205
11.2.	Asosiy vositalarni turkumlash va baholash.....	210
11.3.	Asosiy vositalar kirimini hisobga olish	216
11.4.	Asosiy vositalar harakatini hujjatlashtirish	223
11.5.	Asosiy vositalar amortizatsiyasi (eskirishi) hisobi.....	227
11.6.	Asosiy vositalarni hisobdan chiqarishni aks ettirish tartibi.....	233
11.7.	Nomoddiy aktivlar to'g'risida tushuncha va ularning turkumlanishi	238

11.8.	Nomoddiy aktivlarning kelib tushishi	243
11.9.	Nomoddiy aktivlar amortizatsiyasi (eskirishi) hisobi.....	245
11.10.	Nomoddiy aktivlarni qayta baholash.....	249
11.11.	Nomoddiy aktivlarning turlicha hisobdan chiqarishni hisobga olish.....	251
12-bob.	Boshqaruv hisobini tashkil qilish.....	256
12.1.	Boshqaruv hisobi haqida tushuncha va uning maqsadi.....	256
12.2.	Boshqaruv hisobining funksiyalari.....	257
12.3.	Xarajatlarni hisoblash tizimi.....	258
12.4.	Ishlab chiqarish xarajatlarning xarakteriga ko'ra tasnifi.....	260
12.5.	Korxonaning ishlab chiqarish xarajatlari.....	264
13-bob.	Moddiy, mehnat haqi va ustama xarajatlar hisobi.....	268
13.1.	Xarajatlarni turkumlash.....	268
13.2.	Moddiy, mehnatga haq to'lash hamda ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar bo'yicha xarajatlar hisobi.....	271
13.3.	Ishlab chiqarish tannarxiga qo'shiladigan boshqa xarajatlar hisobi.....	276
13.4.	Tugallanmagan ishlab chiqarishni baholash va hisobga olish.....	277
14-bob.	Tayyor mahsulot va uning sotilishini hisobga olish.....	283
14.1.	Tayyor mahsulot haqida tushuncha va uning hisobini tashkil etish.....	283
14.2.	Tayyor mahsulotni ombordagi va buxgalteriyadagi hisobi.....	286
14.3.	Mahsulot va xizmatlar sotish jarayonining hisobini yuritish.....	289
14.4.	Ulgurji va chakana savdo korxonalarida tovarlar hisobi.....	303
15-bob.	Xususiy kapital hisobi.....	308
15.1.	Xususiy kapital shakllanishi hisobining xususiyatlari.....	308
15.2.	Ustav kapitalining shakllanishi va foydalanilishi hisobi.....	311
15.3.	Qo'shilgan hamda rezerv kapitali hisobi.....	318
15.4.	Taqsimlanmagan foyda va dividendlar hisobi.....	322
16-bob.	Majburiyatlar hisobi.....	327
16.1.	Majburiyatlar tushunchasi va ularni baholash.....	327
16.2.	Ajratilgan bo'linmalar, sho'ba va qaram xo'jalik jamiyatlariga to'lanadigan schyotlar.....	330
16.3.	Olingan joriy bo'naklarni hisobga olish.....	337
16.4.	Byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish.....	337
16.5.	Sug'urta va davlat maqsadli jamg'armalarga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobga olish.....	339
17-bob.	Moliyaviy natijalar hisobi.....	341
17.1.	Moliyaviy natijalar hisobining maqsadi hamda vazifalari	341
17.2.	Mahsulot sotishdan olingan yalpi foyda (zarar) hisobi.....	348
17.3.	Asosiy faoliyattan olingan boshqa daromadlar hisobi.....	352
17.4.	Davr xarajatlari hisobi.....	356

17.5.	Moliyaviy faoliyatdan olinadigan daromadlar va xarajatlar hisobi.....	363
17.6.	Favqulodda foyda va zararlar hamda yakuniy moliyaviy natija hisobi.....	366
18-bob.	Hisobotlarni tuzish va taqdim etish.....	369
18.1.	Buxgalteriya hisobotining maqsad va vazifalari.....	369
18.2.	Buxgalteriya hisobotlarini tuzish tartibi.....	376
18.3.	Buxgalteriya hisobotlarini taqdim etish.....	383
18.4.	Buxgalteriya balansini tuzish tartibi.....	385
18.5.	Moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotni tuzish va taqdim etish tartibi.....	394
18.6.	Pul oqimlari va hamda taqdim etish tartibi.....	400
18.7.	Xususiy kapital to'g'risidagi hisobotni tuzish.....	406
	Foydalanilgan adabiyotlar.....	410

SO'ZBOSHI

Respublikamizda bozor iqtisodiyotiga o'tish tamoyillari va uning keyingi bosqichlarida ustuvor yo'nalishlarning belgilanishi, ayniqsa ijtimoiy-siyosiy hayotni, jumladan iqtisodiyotni erkinlashtirish, mulkdorlar sinfini tashkil qilishdan kelib chiqqan holda bir qancha sohalarni, jumladan buxgalteriya hisobi tizimini ham isloh qilishni taqozo etdi.

Iqtisodiy islohotlarning chuqurlashib borishi, O'zbekiston Respublikasining jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvi o'z navbatida mavjud qonunchilik asosini doimiy ravishda takomillashtirib uni xalqaro me'yorlar va standartlarga moslashtirib borishni taqozo qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi 4947-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan «2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi» jamiyat hayoti barcha sohalari uchun asosiy dasturulamal bo'lib hisoblanadi¹.

Buxgalteriya hisobini isloh qilinishi, eng avvalo, uning boshqaruv hisobi moliyaviy hisob va soliq hisobiga bo'lib o'rganishimizni taqozo etadi. Hisobning shunday bo'linishi nafaqat korxonaning, balki barcha manfaatdor tomonlarning, shu jumladan davlatning ham istiqboli uchun xizmat qiladi.

Iqtisodiy islohotlarning chuqurlashib borishi boshqa soha xodimlari qatorida hisob xodimlaridan ham chuqur bilim, tajriba talab etadi. Shu maqsadda 5111000 - Kasb ta'limi (5230600-Moliya, 5230700 -Bank ishi, 5231200-Sug'urta ishi); 5231300 - Pensiya ishi; 5231500 – Baholash ishi; 5232000 – Davlat byudjetining g'azna ijrosi ta'lim yo'nalishlari uchun mo'ljallangan bo'lib «Moliyaviy va boshqaruv hisobi» fani kiritilgan. Ushbu fan bevosita Buxgalteriya hisobi nazariyasi, Moliyaviy hisob, Boshqaruv hisobi, Iqtisodiyot nazariyasi, Statistika, Makro va Mikro iqtisodiyot, Audit kabi bir qator fanlar bilan bog'liq.

Ushbu ma'ruza matnlari talabalarga «Moliyaviy va boshqaruv hisobi» fanini o'zlashtirishda yordam beradi degan umiddamiz. Ma'ruza matnlari to'plamida buxgalteriya hisobining qonuniy asoslaridan, hisobning xalqaro va milliy standartlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari hamda iqtisodiy adabiyotlar, jurnal, gazeta ma'lumotlaridan keng foydalanilib, xorijiy tajribalarni inobatga olib tayyorlandi.

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi 4947-sonli Farmoni O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami 2017-yil 13-fevral, 6-son, 70-moddasi.

**NORBEKOV DAVRONBOY ESHMURADOVICH
MISIROV KOMOLIDDIN MAMASABIROVICH
TOSHMANOV G'OLIB DAVRANOVICH**

MOLIYAVIY VA BOSHQARUV HISOBI

O'quv qo'llanma

Muharrir **N.Rustamova**
Badiiy muharrir **K. Boyxo'jayev**
Kompyuterda sahifalovchi **Z. Ulug'bekova**

Nashr lits. AI' 305. Bosishga ruxsat etildi 19.10.2018.
Qog'oz bichimi 60x84 1/16. Shartli bosma tabog'i, 23,9.
Hisob-nashr tabog'i 24,9. Adadi 100.
31-buyurtma.